

LexisNexis®

System ubezpieczeń społecznych

Zagadnienia podstawowe

pod redakcją
Grażyny Szpor

Wydanie 6.

Podręczniki LexisNexis®

Pravo pracy
i ubezpieczeń społecznych

System ubezpieczeń społecznych

Zagadnienia podstawowe

Zofia Kluszczyńska | Wiesław Koczur
Katarzyna Roszewska | Katarzyna Rubel
Grażyna Szpor | Tadeusz Szumlicz

pod redakcją
Grażyny Szpor

Wydanie 6

Poszczególne rozdziały napisali:

Zofia Kluszczyńska: 3; 5

Wiesław Koczur: 4 pkt 4.3–4.6; 9; 10 pkt 10.3–10.4

Katarzyna Roszewska: 11

Katarzyna Rubel: 4 pkt 4.1–4.2; 8; 10 pkt 10.1–10.2

Grażyna Szpor: 1; 2

Tadeusz Szumlicz: 6; 7

Redaktor prowadzący: *Katarzyna Gierłowska*

Opracowanie redakcyjne: *Agata Raczkowska*

Opracowanie techniczne: *Agnieszka Szeszko*

Projekt okładki i stron tytułowych: *Agnieszka Tchórznicka*

© Copyright by LexisNexis Polska Sp. z o.o. 2011

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej książki nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych – bez pisemnej zgody Autorów i wydawcy.

ISBN 978-83-7620-852-7

LexisNexis Polska Sp. z o.o.

Ochota Office Park 1, Al. Jerozolimskie 181, 02-222 Warszawa

tel. 22 572 95 00, faks 22 572 95 68

Infolinia: 22 572 99 99

Redakcja: tel. 22 572 83 26, 22 572 83 28, 22 572 83 11, faks 22 572 83 92

www.LexisNexis.pl, e-mail: biuro@LexisNexis.pl

Księgarnia Internetowa: dostępna ze strony www.LexisNexis.pl

Atc. 2019/288/b

Spis treści

Wstęp	11
ROZDZIAŁ 1. Ubezpieczenia w systemie zabezpieczenia społecznego	13
1.1. Prawne podstawy zabezpieczenia społecznego	13
1.1.1. Zabezpieczenie społeczne w prawie międzynarodowym	13
1.1.2. Konstytucyjne prawa socjalne	15
1.1.3. Zabezpieczenie społeczne w polskich konstytucjach	16
1.1.4. Administracja zabezpieczenia społecznego	18
1.2. Ubezpieczeniowa metoda zabezpieczenia społecznego	21
1.2.1. Metody zabezpieczenia społecznego	21
1.2.2. Cechy metody opiekuńczej	21
1.2.3. Cechy metody zaopatrzeniowej	23
1.2.4. Cechy ubezpieczenia społecznego	24
1.2.5. Pojęcie i rodzaje ubezpieczenia społecznego	25
1.3. Ewolucja regulacji prawnej ubezpieczeń społecznych	26
1.3.1. Geneza ubezpieczeń	26
1.3.2. Rozwój ubezpieczeń w XX wieku	27
1.3.3. Kryzysy i reformy ubezpieczeń w Polsce	28
1.4. Ubezpieczenia społeczne jako materia ustawowa	30
1.4.1. Cele i kryteria wyodrębniania prawa ubezpieczeń społecznych	30
1.4.2. Przesłanki wyboru ubezpieczeniowej metody zabezpieczenia	33
1.4.3. Ustawy z zakresu ubezpieczeń społecznych	34
1.4.4. Rozporządzenia z zakresu ubezpieczeń społecznych	38
Literatura	40
ROZDZIAŁ 2. Struktura systemu ubezpieczeń społecznych	42
2.1. System ubezpieczeń społecznych	42
2.1.1. Pojęcie i klasyfikacja systemów	42
2.1.2. System organizacyjny ubezpieczeń	43

2.1.3. System finansowy ubezpieczeń	45
2.1.4. System informacyjny ubezpieczeń	49
2.2. Ubezpieczeni	54
2.2.1. Zasady podlegania ubezpieczeniom	54
2.2.2. Uprawnienia	56
2.2.3. Obowiązki	58
2.3. Płatnicy składek	60
2.3.1. Pojęcie składki i zasady jej ustalania	60
2.3.2. Pracodawcy i inne podmioty opłacające składki	61
2.3.3. Obowiązki i uprawnienia płatników składek	64
2.4. Zakład Ubezpieczeń Społecznych	68
2.4.1. Organy	68
2.4.2. Zakres działania	71
2.4.3. Funkcje kontrolne	73
Literatura	77

ROZDZIAŁ 3. Świadczenia pieniężne w razie choroby i macierzyństwa

3.1. Zakres ubezpieczenia chorobowego	78
3.1.1. Zakres przedmiotowy ubezpieczenia	78
3.1.2. Zakres podmiotowy ubezpieczenia chorobowego	80
3.2. Zasiłek chorobowy	81
3.2.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku chorobowego	81
3.2.2. Wynagrodzenie gwarancyjne	85
3.2.3. Wyłączenie prawa do zasiłku chorobowego	85
3.2.4. Pozbawienie prawa do zasiłku chorobowego	88
3.2.5. Wysokość zasiłku chorobowego	90
3.3. Świadczenie rehabilitacyjne	93
3.3.1. Przesłanki prawa do świadczenia	93
3.3.2. Okres pobierania i wysokość świadczenia	93
3.4. Zasiłek wyrównawczy	95
3.4.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku	95
3.4.2. Wysokość i okres wypłacania zasiłku	95
3.5. Zasiłek macierzyński	96
3.5.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku	96
3.5.2. Wysokość i okres pobierania zasiłku	99
3.5.3. Zasiłek macierzyński za okres urlopu ojcowskiego	100
3.6. Zasiłek opiekuńczy	101
3.6.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku	101
3.6.2. Okres pobierania zasiłku opiekuńczego i jego wysokość	102
3.7. Postępowanie w sprawach ustalania prawa do zasiłków i ich wypłaty	103
Literatura	105

ROZDZIAŁ 4. Ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych	107
4.1. Pojęcie wypadku przy pracy i choroby zawodowej	107
4.2. Postępowanie w sprawach wypadków przy pracy i chorób zawodowych	111
4.2.1. Postępowanie w sprawach z zakresu wypadków przy pracy	111
4.2.2. Postępowanie w sprawach z zakresu chorób zawodowych	113
4.3. Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych	116
4.4. Świadczenia z ubezpieczenia wypadkowego	119
4.4.1. Katalog świadczeń	119
4.4.2. Świadczenia odszkodowawcze	121
4.4.3. Świadczenia zasiłkowe	124
4.4.4. Świadczenia rentowe oraz dodatki do tych świadczeń	126
4.5. Zasady ustalania wysokości składki na ubezpieczenie wypadkowe	129
4.6. Prewencja wypadkowa i zasady jej finansowania	132
Literatura	132
ROZDZIAŁ 5. Emerytury i renty z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych	135
5.1. Zakres świadczeń z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych	135
5.2. Warunki nabycia prawa do świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia społecznego	139
5.2.1. Przesłanki nabycia prawa do świadczeń	139
5.2.2. Pojęcie okresów składkowych i nieskładkowych	140
5.2.3. Wniosek o ustalenie prawa do świadczeń	142
5.3. Emerytury	143
5.3.1. Emerytury dla osób urodzonych przed rokiem 1949	143
5.3.2. Emerytury dla osób urodzonych w latach 1949–1969	144
5.3.3. Emerytury dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze	145
5.3.4. Emerytury dla osób urodzonych po roku 1969	150
5.3.5. Kapitał początkowy	152
5.3.6. Odębne formy świadczeń emerytalno-rentowych	153
5.4. Renty z tytułu niezdolności do pracy i renta rodzinna	156
5.4.1. Pojęcie i rodzaje niezdolności do pracy	156
5.4.2. Przesłanki nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy	160
5.4.3. Renta szkoleniowa	161
5.4.4. Renta rodzinna	162
5.4.5. Waloryzacja świadczeń	163
5.4.6. Zasiłek pogrzebowy	165
5.5. Zasady przyznawania i wypłaty świadczeń	166

5.5.1. Właściwość organów orzekających	166
5.5.2. Decyzje w sprawach świadczeń	167
5.5.3. Ustanie prawa do świadczeń	168
5.5.4. Wstrzymanie prawa do świadczeń	168
5.5.5. Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych	169
Literatura	171
ROZDZIAŁ 6. Organizacja i funkcjonowanie funduszy emerytalnych	173
6.1. Drugi filar w nowym systemie emerytalnym	173
6.1.1. Otwarty fundusz emerytalny jako instytucja wspólnego inwestowania	174
6.1.2. Powszechne Towarzystwo Emerytalne jako instytucja zarządzająca OFE	179
6.2. Działalność lokacyjna otwartych funduszy emerytalnych	182
6.3. Ocena wyników inwestycyjnych otwartych funduszy emerytalnych	185
6.4. Obowiązki informacyjne i nadzór nad otwartymi funduszami emerytalnymi	188
6.5. Wypłata środków z otwartych funduszy emerytalnych	191
6.6. Pracowniczy fundusz emerytalny	193
Literatura	194
ROZDZIAŁ 7. Wypłaty emerytur kapitałowych.	195
7.1. Ogólne zasady ustalania świadczeń emerytalnych na podstawie uprawnień kapitałowych	196
7.2. Rodzaje emerytur kapitałowych	199
7.3. Emerytury kapitałowe w świetle rozwiązań ustawowych	201
7.3.1. Okresowa emerytura kapitałowa	202
7.3.2. Dożywotnia emerytura kapitałowa	203
Literatura	205
ROZDZIAŁ 8. Pracownicze programy emerytalne i indywidualne konta emerytalne	206
8.1. Trzeci filar zabezpieczenia emerytalnego	206
8.2. Formy pracowniczego programu emerytalnego	208
8.3. Podmioty pracowniczego programu emerytalnego	213
8.4. Tworzenie i likwidacja pracowniczego programu emerytalnego	214
8.4.1. Zakładowa umowa emerytalna	214
8.4.2. Deklaracja przystąpienia do programu emerytalnego	216
8.4.3. Rejestracja pracowniczego programu emerytalnego	217
8.4.4. Likwidacja pracowniczego programu emerytalnego	220
8.5. Składka z tytułu uczestnictwa w pracowniczym programie emerytalnym	221

8.5.1. Składka podstawowa i dodatkowa	221
8.5.2. Zawieszenie odprowadzania składek podstawowych.	223
8.6. Zwrot i wypłata środków z pracowniczego programu emerytalnego	223
8.6.1. Zwrot środków.	223
8.6.2. Wypłata zgromadzonych środków	224
8.6.3. Wypłata transferowa	225
8.7. Indywidualne konta emerytalne.	226
8.7.1. Formy indywidualnego konta emerytalnego.	226
8.7.2. Umowa o prowadzenie indywidualnego konta emerytalnego	227
8.7.3. Osoby uprawnione do gromadzenia środków na indywidualnym koncie emerytalnym	228
8.7.4. Wypłata, wypłata transferowa oraz zwrot środków zgromadzonych na indywidualnym koncie emerytalnym	229
Literatura	231
ROZDZIAŁ 9. Ubezpieczenie społeczne rolników	233
9.1. Geneza ubezpieczenia społecznego rolników indywidualnych	233
9.2. Zasady organizacji ubezpieczenia społecznego rolników.	234
9.3. Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników	238
9.3.1. Podmioty ochrony ubezpieczeniowej	238
9.3.2. Ubezpieczenie obowiązkowe.	239
9.3.3. Ubezpieczenie dobrowolne	242
9.4. Świadczenia z ubezpieczenia społecznego rolników	244
9.4.1. Świadczenia wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie	244
9.4.2. Świadczenia z ubezpieczenia emerytalno-rentowego	249
9.4.3. Ocena obowiązujących rozwiązań.	256
9.5. Finansowanie ubezpieczenia społecznego rolników	258
Literatura	264
ROZDZIAŁ 10. Wspólnotowa koordynacja zabezpieczenia społecznego	267
10.1. Pojęcie i zasady ogólne wspólnotowej koordynacji zabezpieczenia społecznego.	267
10.1.1. Pojęcie wspólnotowej koordynacji zabezpieczenia społecznego	267
10.1.2. Zasady wspólnotowej koordynacji zabezpieczenia społecznego	270
10.2. Zakres podmiotowy wspólnotowej koordynacji zabezpieczenia społecznego.	272
10.3. Zakres przedmiotowy wspólnotowej koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego	272
10.3.1. Systemy świadczeń objęte wspólnotową koordynacją	272
10.3.2. Systemy świadczeń wyłączone z zakresu wspólnotowej koordynacji.	277

10.4. Skutki włączenia polskiego systemu zabezpieczenia społecznego w ramy wspólnotowej koordynacji.	278
Literatura	280
 ROZDZIAŁ 11. Aktualne zagadnienia ubezpieczeń społecznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego	
11.1. Wpływ orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego na stosowanie ubezpieczeń społecznych	282
11.2. Zawieranie umów o pracę w celu uzyskania ochrony ubezpieczeniowej	284
11.3. Podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne	288
11.4. Zasady opłacania składek na ubezpieczenia społeczne	294
11.5. Konsekwencje ubezpieczeniowe zawieszenia działalności gospodarczej	297
11.6. Stosowanie Ordynacji podatkowej w systemie ubezpieczeń społecznych	302
11.7. Niezdolność do pracy jako jeden z warunków nabycia prawa do renty	305
11.8. Zróżnicowanie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn	309
11.9. Wcześniejsze emerytury w kontekście zasady równości	312
11.10. Emerytury pomostowe a ochrona praw nabytych i zasada równości.	317
11.11. Zasady nabywania prawa do świadczeń w ustawie zasiłkowej	320
11.12. Nadużycie prawa do świadczeń z ustawy zasiłkowej	323
11.13. Przyczyna zewnętrzna nagłego zdarzenia i jego związek z pracą	326
Literatura	328
 Skorowidz	 331

Wstęp

Na początku trzeciego tysiąclecia ludzie uzyskali, m.in. w wyniku rozwoju technologii, nowe możliwości przewyższania odwiecznych zagrożeń, ale też muszą się mierzyć z nowymi rodzajami ryzyka: ekologicznym, zdrowotnym, ekonomicznym i społecznym. W Unii Europejskiej, gdzie nie występują obecnie w dużej skali pierwotne problemy głodu i bezdomności, uwaga koncentruje się na zmniejszaniu niepewności i „dystrybucji ryzyka”. Wydłużanie przeciętnego trwania życia i zmniejszanie dzietności sprawia, że trudnym wyzwaniem – w staniu wieniu i stosowaniu prawa – staje się dla władz publicznych utrzymanie osiągniętego poziomu zabezpieczenia społecznego, a w szczególności stabilności krajowych systemów ubezpieczeń społecznych.

Do ubezpieczeń społecznych w Polsce odnoszą się obecnie przepisy o charakterze publicznoprawnym i prywatnoprawnym, materialnym i formalnym, międzynarodowym i wewnętrznym. Grupuje się je w osobną gałąź prawa lub wiąże z prawem pracy albo rozpatruje jako fragment prawa zabezpieczenia społecznego czy też jako fragment prawa ubezpieczeń (społecznych i gospodarczych). Odmienne ujęcia ubezpieczeń przyjmuje się dla celów badawczych, prawotwórczych czy dydaktycznych, dla realizacji zadań organizacyjnych lub finansowych. Swoiste cechy opracowań mogą wynikać z analiz interdyscyplinarnych.

Cele edukacyjne, które ten podręcznik ma realizować, skłaniają do zwięzłej analizy ustaw: o systemie ubezpieczeń społecznych, o świadczeniach w razie choroby i macierzyństwa, o ubezpieczeniu społecznym w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych, o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, o emeryturach kapitałowych oraz o funduszach dożywotnich emerytur kapitałowych, a także o ubezpieczeniu społecznym rolników. Przedstawiono w niej również przepisy

ustaw o pracowniczych programach emerytalnych i indywidualnych kontach emerytalnych oraz zasady koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej. W kształtowaniu treści uwzględniono też dogmatyczną analizę podstawowych pojęć, rozstrzygnięcia judykatury oraz krytyczne uwagi *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*, formułowane przez wybitnych teoretyków prawa ubezpieczeń.

System ubezpieczeń społecznych jako pojęcie prawne ma zakres wyznaczony ustawowo. Zakres podręcznika obejmuje – tak jak ustawa wiodąca o systemie ubezpieczeń społecznych – ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe. Nie omówiono natomiast – stanowiących przedmiot odrębnego wykładu – zagadnień niepieniężnych świadczeń zdrowotnych.

O tym, które elementy systemu ubezpieczeń społecznych uznać za podstawowe, decydowali autorzy poszczególnych rozdziałów. Są nimi: sędzia Zofia Kluszczyńska – sędzia Sądu Apelacyjnego w Katowicach, dr Wiesław Koczur – adiunkt w Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach, dr Katarzyna Roszewska – adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, dr Katarzyna Rubel – pracownik naukowy CNRS w Centre de droit comparé du travail et de la sécurité sociale (COMPTRASEC) Uniwersytetu Bordeaux IV i CNRS, dr hab. Grażyna Szpor – profesor na Wydziale Finansów i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach oraz kierownik Katedry Prawa Informatycznego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, prof. dr hab. Tadeusz Szumlicz – profesor zwyczajny, kierownik Katedry Ubezpieczenia Społecznego w Szkole Głównej Handlowej oraz w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania w Warszawie. Podręcznik uwzględnia stan prawny na dzień 15 sierpnia 2011 r.

Pragnę serdecznie podziękować moim Kolegom, wybitnym ekspertom z zakresu ubezpieczeń społecznych, za twórcze współdziałanie w przygotowaniu w ciągu minionych ośmiu lat aż sześciu aktualizowanych i uzupełnianych wydań tej książki. Wyrazy wdzięczności składam także Redaktorom Wydawnictwa LexisNexis, których profesjonalne wsparcie przyczynia się niewątpliwie do popularności podręcznika.

Grażyna Szpor